

tepav

türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfı

Kadın Yoksulluğu

Ülker Şener
Araştırmacı

TEPAV Değerlendirme Notu
Eylül 2009

1. Yoksulluğun Genel Görünümü

Yoksulluk son yıllarda farklı kavramsallaştırmalarla birlikte yeniden tartışılmaktadır. Farklı kavramsallaştırmalara ihtiyaç duyulması yoksulluğun tanımlanmasındaki zorluklardan kaynaklanmaktadır. Zorluğun gerisinde görelilik, ya da “neye ya da hangi ölçütlere göre” sorusu yer almaktadır. Ölçütler doğal olarak koşullara, kültürlere, kişilere ve önceliklere göre farklılık göstermektedir. Günümüz itibarıyla yoksulluk çalışmalarında, politika geliştirme süreçlerinde iki tanımlama biçimi karşımıza çıkmaktadır. İlki yoksulluğun gelir ve tüketim, ikincisi ise yaşam koşulları (sağlık, beslenme, eğitim, boş zaman, vb) üzerinden tanımlanmasını içermektedir. Gelir üzerinden yapılan tanımlama mutlak ve görelî yoksulluk olarak kavramsallaştırılmaktadır. Mutlak yoksulluk (uluslar arası yoksulluk düzeyi) insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli temel besin maddelerini tüketmemesidir. Besin maddesi tüketmemenin parasal karşılığı günlük 1.25 doların altında gelir elde edilmesidir. Görelî yoksulluk (ulusal yoksulluk düzeyi) ise bir toplumda kabul edilebilir tüketim düzeyinin altında kalmayı tanımlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hem gelişmekte hem de gelişmiş ülkeler için temel gereksinimler tanımlanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler için hazırlanan İnsani Yoksulluk İndeksinde (HPI-1) beklenen yaşam süresi, eğitim, ekonomik ve sosyal imkanlar gibi temel gereksinimlere yer verilmiştir. UNDP gelişmekte olan ülkeler için beklenen yaşam süresinde 40 yaş almış ve bu yaşın altındaki yaşam süresini insani yoksulluğun göstergesi olarak değerlendirmiştir. Eğitime ilişkin yetişkinler arasında okuma-yazma bilmeme oranı; ekonomik ve sosyal imkanlar çerçevesinde ise sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus, günlük 1.25 dolar ile 2 doların altında gelire geçinen ve ulusal yoksulluk düzeyinin altında kalan nüfusa ve 5 yaşın altında olup yeterli beslenemeyen nüfusa bakmaktadır¹.

UNDP gelişmiş ülkeler için ise İnsani Yoksulluk İndeksi 2 (HPI-2)'yi hazırlamıştır. Burada 60 yaşından daha fazla yaşam imkanına sahip olmayan, işlevsel okuma yazma becerisi sınırlı nüfus, uzun dönem işsizlik oranları, ortalama gelirin % 50'nden daha azına sahip ve günlük 4 doların altında ile günlük 11 doların altında bir gelire geçinen nüfus ölçüt olarak belirlenmiştir.²

Yoksulluğu tanımlamak-anlamak açısından Amartya Sen tarafından yapılan çözümlemelere bakmak yararlı olacaktır. Sen yoksulluğu bir “gelir azlığı” ya da “gelir yetersizliği” olarak nitelendirmektense “kapasite-yapabilme yetersizliği” olarak tanımlamaktadır. Sen'e göre gelir iyi bir yaşam sürdürmemizi sağlayan faktörlerden sadece biridir. Gelirin yaşam seviyesine yansıtılması için dört faktörün daha etkili olduğunu belirtmiştir: kişisel farklılıklar ve yapabilirlik engelleri, insanların farklı fiziksel özelliklere sahip olması -özürlülük, hastalık gibi- ihtiyaçlarını da farklılaştırmaktadır, çevreye-doğaya ilişkin faktörler (iklim, vb), sosyal koşullar ve kişisel yapabilirlik, kamusal hizmetler sağlık ve eğitime

¹ UNDP gelir ve tüketim yoksulluğuna bakarken 3 farklı veriyi kullanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için kullanılan ilk veri günlük 1.25 doların altında bir gelire yaşamını sürdüren nüfus, ikinci veri günlük 2 doların altında bir gelire yaşamını sürdüren nüfus ve son veri ulusal yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdüren nüfustur.

² Gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk için de 3 veriye bakılmaktadır. İlk veri günlük 4 doların altında bir gelire yaşamını sürdüren nüfus, ikincisi günlük 11 doların altında bir gelire yaşamını sürdüren nüfus ve sonuncusu ülkenin ortalama gelirinin %50'sinden daha azına sahip nüfustur.

erişebilme, yaşanan ortamda şiddet olup-olmaması vb) ile farklılıkların ilişkiyel görünümleri toplumlar-kültürler arasındaki algılayış-değerlendirme farklılıkları (Sen, 2007).

2. Kadın Yoksulluğunun Ayırt Edici Özellikleri

Kadın yoksulluğu çok boyutlu bir sorundur. Kadınlar yoksulluğu farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşarlar. Genel olarak toplumda, kadın ile erkek ve kadınlar arasında var olan yapısal eşitsizlikler kadının yoksulluğu deneyimleme biçimlerini ve görelı yoksulluğu farklılaştırmaktadır (Bradshaw ve Linnekar, 2003).

Yoksulluk elbette sadece kadınları ilgilendiren bir sorun değildir. Yoksulluğun zamana ve mekana bağılı olarak göçmen olmakla, belli etnik gruplara-azınlıklara ya da belli bir sosyal sınıfa mensup olmakla da ilişkisi olabilir. Ancak bütün bu grupların içinde yer alan kadınlar ve erkekler yoksulluğu farklı bir biçimde yaşamakta, yoksulluk süreci kadın ve erkekleri farklı biçimlerde etkilemektedir. Farklı etkileme politika notlarında da yansısını bulmuş ve 1995'te 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planında "yoksulluğun kadınlaşması" ifadesi yer almıştır. Yoksulluğun kadınlaşması kavramı ilk olarak Birleşik Devletlerde yalnız yaşayan kadınların ya/ya da tek ebeveynli ailelerin (kadın+çocuk) daha yoksul olduğuna ilişkin ampirik çalışmaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Aile yapısının değişmesi, boşanmaların artması, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranının artması ve çocukların kadınlar tarafından bakılması gibi nedenler yoksulluğun kadınlaşmasını açıklamak için kullanılmıştı (McLanahan ve Kelly, 1999). "Yoksulluğun kadınlaşması" kavramı, yoksulluğu demografik süreç üzerinden analiz ettiği, sınıfsal konumlar, etnik kimlik vb. faktörleri göz ardı ettiği; kadınlar arasındaki farklılıkları görmediği, kadın başlı ya da hane reisinin kadın olmasının her koşulda yoksulluğu beraberinde getirmediği, kadınların farklı konumlanışlarını hiçe saydığı için eleştirilmiştir.

Kadın yoksulluğunu anlamak için genel yoksulluğa göre belirleyici özelliklerini ortaya koymak gerekir. Buvinic'e göre kadın yoksulluğunun 2 belirleyici özelliği bulunmaktadır: işgücü piyasasındaki konumu ve eğitim imkanlarından yararlanma durumu. İş piyasasında kadınların ikincil konumda olduklarını gösteren pek çok veri mevcuttur: işgücü piyasasına katılımın düşük olması, katılım sağlandığında düşük ücretli işlerde istihdam edilme, kayıt dışı sektörde çalışma, fason çalışma, ücretsiz aile işçisi olma, elde edilen gelir üzerinde, özellikle kırsal alanlarda, söz sahibi olmama-gelirden yoksunluk vb. gibi göstergeler bu farklılıkları belirlemektedir.

İşgücü piyasasına katılımın düşük olmasının yarattığı sonuç kadının erkeğe ömür boyu bağımlılık ilişkisidir. İstihdama katılımın düşük olmasına paralel bir biçimde istihdamın sağladığı olanaklardan- emeklilik gibi- yararlanamamak, sağlık hakkına eş üzerinden ulaşmak bu bağımlılığın temel sonuçlarıdır.

Enformel sektörde yoğun olarak kadınlar çalışmaktadırlar. Eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamaları nedeniyle kadınların mesleki becerilerinin eksik olması, kadınların aile içindeki konumu (asil gelir getiricinin erkek olması nedeniyle düşük ücretli çalışmaya rıza göstermeleri), iş gücü piyasasının uysal bireyleri olmaları, örgütlenme kapasitelerindeki eksiklikler, uzun çalışma saatlerine, sigortasız çalışmaya ses çıkarmamaları bunun nedenleri arasındadır. Kayıt dışı çalışma ile yoksulluk arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bir taraftan kayıt dışı sektör geliştikçe yoksulluk-kadın yoksulluğu artmakta, öte yandan yoksulluk arttıkça kişiler güvencesiz işleri kabul etmek zorunda kalmaktadırlar.

Eğitim imkanlarından yararlanamamak yoksulluğu kalıcılaştırmaktadır. Yoksul ailelerde eğitim için öncelik erkek çocuklarına verilmektedir. Özellikle kırla bağlantılı geleneksel aile yapısı, erkek çocuğunu yaşlılıkta dayanılacak bir güç, bakım sağlayacak kişi olarak görürken, kız çocuklarını elde ettiği-edeceği geliri bir başkasına “ele” götüren, gelirini kontrol edemez- kullanamaz görmektedir. Kız çocukları gelecek için iyi birer “yatırım” olmadıklarından ikincil bir konuma itilmektedir.

İşgücü piyasasına katılımın düşük olmasına ve eğitim imkanlarından yararlanmamaya paralel olarak toplumsal cinsiyet rollerinin biçimlendiği kadın olma durumu, geleneksel kadın rol modeliyle yetiştirilmek, kadına gelir elde etmek için zaman kalmamasını beraberinde getirmektedir. İş gücü piyasasının kadınlara yönelik ayrımcı tutumları da kadın yoksulluğunu artırmaktadır. Sayılan tüm bu faktörler kadın yoksulluğunu ağırlaşmasına ve kuşaklar boyunca sürmesine-kalıcılaşmasına neden olmaktadır (Buvinic, 1998).

3. Kadın Yoksulluğuyla Mücadeleye Teorik Yaklaşımlar

Kadın yoksulluğuyla mücadeleye ilişkin geliştirilen farklı teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltacağıdır. Bu yaklaşım yoksulluğu genel olarak ele almakta ve kadın yoksulluğu için alternatif modeller geliştirmeye gerek duymamaktadır. Pek çok araştırmacı bu anlayışın, eğitsizlikleri azaltmadan, kadınları ekonomik büyümeyi sağlamak, verimliliği artırmak için kullandığını ileri sürmekte ve ekonomik büyümenin kendiliğinden yoksulluğu, eğitsizlikleri azaltmayacağını ya da refahı artırmayacağını savunmaktadır (Bradshaw ve Linnekar 2003). Yoksulluğun artık geçici, işsizliğe bağlı, istisnai değil, tersine kuşaklar arasında aktarılan, kalıcı ve yapısal bir gerçeklik olduğu ve ekonomik büyüme ve istihdam artışını sağlama gibi “çözüm”lerin, yoksulluğu hafifletmekte etkili olamadığı belirtilmektedir (Bora, 2007).

İkinci görüş cinsiyet eşitliği anlayışının ekonomik kalkınmayla ilişkilendirilmesi ve hane içi geçim stratejilerinin bir kaynak olarak dikkate alınmasıdır. Bu anlayışa göre eğitime ve sağlığa yapılan yatırımlar sadece üretkenliği artırmak için değil sosyal refah için de kullanılmalıdır. Bu anlayış yoksulluğu ölçerken ve izlerken ekonomik göstergelerin yanı sıra sosyal göstergelere de bakan Dünya Bankasının Yoksulluğu Azaltma Strateji Dokümanı ile de uyum içindedir.

Bu çerçevede UNDP tarafından geliştirilen Toplumsal Cinsiyete İlişkin Gelişme Endeksine (Gender Related Development Index) bakılabilir. Endekste kadın ile erkeğin durumunu birbirlerine göre anlamlandırmayı öngören 3 temel gösterge kullanılmaktadır: ortalama yaşam beklentisi, eğitim ve ortalama gelir. Bu göstergeler kadın yoksulluğunu anlamaktan çok kadın-erkek arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı eğitsizlikleri ifade etmektedir. Endekse baktığımızda eğitsizliklerin hangi alanlarda yoğunlaştığını görmek mümkün olmakta ancak bu eğitsizliklerin yoksulluğu yaratma biçimleri-yoksullukla ilişkisi örtük kalmaktadır. Örtük kalan bir bakıma kadının erkeğe bağımlı olma durumudur; kadınların erkek üzerinden yaşamlarını kurmaları, gelir elde etmeseler bile haneye gelen gelirden yararlanmaları gelire bakarak çıkarsamalar yapmamızı güçleştirmektedir. Erkeğin kadından 3 kat daha fazla gelir elde etmesi kadınların erkeklerden 3 kat daha fakir olduğunu göstermemektedir. Cinsiyet eşitliği anlayışını ekonomik kalkınmayla ilişkilendiren yaklaşıma yöneltilen temel eleştiri kadın ve toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze almak yerine ikincil bir yer vermesidir. Kadına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin politikalara, kadın yoksulluğuna özel bir yer vermemesi, genelin içinde, onun bir parçası olarak değerlendirmesi, özgül yanlarını görmemesidir. Amartya Sen’in yoksulluğu “çeşitli

yetilerden mahrum olma" (Buğra ve Keyder, 2007), "insanın olanakları" (Bora, 2007) "kişisel yapabilirlik" yaklaşımı da bu çevrede değerlendirilebilir.

Bakacağımız son yaklaşım ise kadın yoksulluğunu azaltma stratejisini yoksulluktan çok cinsiyetler arası eşitsizlikleri ortadan kaldırma üzerine kurmayı öngörmektedir. Bu anlayış kadınlar için farklı bir Toplumsal Cinsiyet Dokümanı hazırlanmasını talep etmektedir. Dünya Bankasının ve onun öncülüğünü yaptığı neo-liberal anlayışları reddetmekte, kadınların görece yoksul olmalarının kökenlerine inen alternatif bir cinsiyet-odaklı politika üretmeye-oluşturmaya çalışmaktadır. Yaklaşımaya yöneltilen temel eleştiri kadın çalışmalarını-toplumsal cinsiyet yaklaşımını marjinal bir konuma itmesi ve kadın hareketini bölmesidir (Bradshaw ve Linnekar, 2003).

Yoksulluk üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla göstergeler oluşturularak durumun tespit edilmesi, istatistiksel verilerin toplanması, yoksulluk içinde yaşayan nüfusun tespit edilmesi vb niceliksel yöntemleri içermektedir. İstatistiklerde hane ve hane halkı geliri baz alınmaktadır. Oysa kadın yoksulluğunu anlamak için hanenin içine girmek, hane içindeki ilişkilere-güç ilişkilerine- bakmak gerekmektedir. Kadınların yoksulluğu deneyimlemelerindeki farklılıklar kaynağını hane içindeki konumlarından almaktadır. Bu noktada sorulması gereken temel sorular şunlardır:

- Aile içindeki bireyler hane gelirini ve kaynaklarını eşit bir biçimde mi paylaşırlar?
- Hane geliri üzerindeki kontrol, denetim ve yönetim eşit bir biçimde mi gerçekleşir?
- Hane gelirinin artması ya da azalması gelirin kontrolünü ve yönetimini nasıl etkiler ya da her gelir düzeyinde erkek mi hane gelirini yönetir?
- Hane içinde emeğin yeniden üretimi için gerekli olan işler eşit bir biçimde mi yapılır?

Kadın yoksulluğunu anlamak için üretken kaynaklara ulaşmaya (eğitim, sağlık koşullarından, finansal kaynaklara ulaşmaya, yeterli zamana sahip olmaya kadar bir dizi değişkeni içinde barındıran), hane geliri ve harcamaları üzerindeki kontrole, tüketimde cinsler arası yaşanan farklılaşmaya (beslenme önceliğinin erkeğe ve erkek çocuklarına verilmesi), kaynakların kullanımına vb biri dizi faktöre bakmak gerekir. Bu noktada şunu belirtmekte yarar var: ailenin geliri arttıkça erkeğin geliri daha fazla kontrol ettiği, yönettiği ancak gelirin azalması durumunda bu kontrolün ve yönetimin, özellikle temel ihtiyaçları karşılama yönündeki sorumluluğun kadına devredildiği görülmektedir. Özcesi zenginlik erkeğin, yoksulluk kadının idaresine bırakılmaktadır.³

4. İstihdam ve Yoksulluk

Kadınların işgücüne katılımının düşük olduğu ve bunun da kadın yoksulluğunu artırdığı en fazla dile getirilen argümanlardandır. Ancak işgücü piyasasına katılım ya da çalışmanın kendisi kimi koşullarda yoksullukla mücadelede faydasız kalabilmektedir. Yapılan çalışmalar, yoksul kategorisinin dışında yer almak için öngörülen gelir ile çalışma sonucunda elde edilen gelirin karşılaştırmasının kimi durumlarda çalışmanın kendisinin yoksul kategorisinden çıkmak için yeterli olmadığını göstermektedir. "Çalışan yoksullar" olarak kavramsallaştırılan bu durum hem işlerin düzensiz olması hem de düzenli olsa bile ücretlerin düşüklüğü nedeniyle çalışanların da kalıcı yoksulluk içinde kaldığını

³ www.combatpoverty.ie/publication/povertybriefings, Erişim Tarihi 2009

göstermektedir. 2004 yılında 550 milyon çalışan günlük 1 doların altında yaşamını sürdürmekteydi ve bu çalışanların %60'ını kadınlar oluşturmaktaydı (ILO 2004). Kadınlar söz konusu olduğunda, çalışmanın yarattığı ek masraflar, eğer çocuğu varsa onun bakımının sağlanması, hasta bakımı ve benzeri ev bakım yükümlülükleri çalışmayı da gereksizleştirebilmektedir (maliyet-kar analizinde karın tatmin eder düzeyde olmaması).

Daha önce de ifade edildiği üzere yoksulluk salt cinsiyet temelli bir sorun değildir. Örneğin işgücü piyasasına bakıldığında kadınlar arasında da homojenlik bulunmamaktadır: bir tarafta eğitilmiş, kariyer yapan, yüksek ücretli kadınlar diğer taraftan her türlü güvenceden yoksun kadınlar yer almaktadır. Ancak burada dikkatini çektiğimiz konu kadınların erkeklere göre daha yüksek oranda yoksul olması, daha fazla kadının yoksulluk sarmalı içinde bulunması ve geliri düşük olan sosyal sınıflarda ve tabakalarda kadın ile erkeğin yoksulluğu yaşama biçimlerinin farklı olmasıdır. Yoksulluk her iki cinsi de etkilemekle birlikte yoksul ailelerde kadınlar daha çok ve daha uzun çalışmakta; haneyi geçindirenin kadın olduğu ailelerde gelir elde etme olanakları sınırlanmakta, toplumda cinsler arası var olan eşitsizlikler kadının yoksulluğu daha sarsıcı bir biçimde yaşamasını beraberinde getirmektedir.⁴

5. Türkiye’de Kadın Yoksulluğu

Türkiye’de kadın yoksulluğunu istatistiksel olarak ortaya koyan çok fazla çalışma bulunmamaktadır. İstatistiklerde hanenin baz alınması hane içindeki farklılıkların göz ardı edilmesi bunun önemli bir nedenidir. Bir diğer neden rakamların ortaya koyduğu büyüklüklerin politika oluşturma noktasında yetersiz kalmasıdır. Politika oluşturmak için yoksulluğu anlamak, işleyiş dinamiklerini açığa çıkarmak gerekmektedir. Son dönemlerde yoksullukla birlikte kullanılan “alt sınıf”, “dışlanma”, “marjinalleşme” “çalışan yoksullar” vb. kavramlar farklılaşan yoksulluğu betimleme sürecinin yansılardır. Kadın yoksulluğu söz konusu olduğunda ise ya kadınların istihdamdaki durumuna ya da bu alanda yapılan niteliksel araştırmaların ortaya çıkardıkları deneyimlere bakılmaktadır⁵.

Niteliksel çalışmalar kadınların yoksulluğu deneyimleme biçimlerini, farklılıklarını ortaya koymakta, yoksulluğun, yaşayanların gözünde “ne olduğunu, ne ifade ettiğini ve nasıl anlamlandırıldığını” açığa çıkarmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere yoksulluk kadınlar için ailenin işleyiş süreçleri içinde ete-kemiğe bürünmekte, görünür olmaktadır. Pek çok araştırmacı tarafından yapılan hane-kadın görüşmeleri-yoksulluk çalışmaları Türkiye’de kadınların yoksulluğu nasıl yaşadıklarını anlatmaktadır. Bu anlatıların ortak özellikleri: ev içi yükün artması, çocuk bakımının beslenme-giydirme kadını

⁴ Yoksulluğu sadece gelir değil “yapabilmek” olarak anlarsak, gelir elde eden kariyer sahibi kadınların da erkeklere göre eve daha fazla zaman harcadıkları, özellikle çocuk bakımı için, daha uzun süre çalıştıkları bundandır ki “gelir yoksulluğu” yaşamayan bu kadınlar için “zaman yoksulluğu” kavramının kullanılabileceği sonucuna varılabilir.

⁵ İstatistik verileri haneyi bir bütün olarak ele almaktadır. Bu nedenle kadınlara ilişkin veriler daha çok işgücü piyasasına katılım sağlandığı ölçüde derlenebilmektedir. Ayrıca kadın yoksulluğu üzerine yapılan çalışmaların büyük bir bölümü niteliksel çalışmalardır. Kadınların deneyimleri üzerinden yoksulluğu anlama çabalarıdır. Bu çalışmalardan yoksulluğun yaygınlığı üzerine bir öngöründe bulunmak son derece güçtür. Türkiye’de yoksulluğun yaygınlığı/etkilediği nüfusu anlamlandırmak için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının verilerine bakılabilir. SYDV verilerinin de genel yoksulluğa ilişkin anlamlandırmalara olanak tanıdığı, cinsiyet temelli bir yaklaşımla derlenmedikleri göz önünde tutulmalıdır.

hapsetmesi, gelir elde etmek için yoğun bir çaba sarf edilmesi, eve kapanma-dışarıyla bağlantıyı kesme biçiminde özetlenebilir (Bora, 2002).

İstihdama katılım ile yoksulluk arasında kadınlar açısından nasıl bir ilişki kurulabilir? Kimler istihdama katılıyor, kimler istihdamın dışında yer alıyor? Yoksul- mülksüz- ailelerde ya da sınıfsal aidiyetler kadınların istihdam içindeki yerini nasıl belirliyor? Kadının ve ailenin geliri ile kadının çalışması arasında nasıl bir bağlantı var?

Genel olarak yoksulluk artıkça, yaşamını sürdürmek için emek gücünden başka satacak bir şeyi kalmadıkça, kişilerin işgücüne katılım sağlayacağı söylenmektedir. İngiltere’de işçi sınıfının oluşumu üzerine yazılmış metinler bunu desteklemektedir. Ancak söz konusu kadınlar olunca, ataerkil ilişkilerin varlıklarını koruduğu koşullar olunca, salt bireylerin değil cinsiyetlerin eşitsizliği olunca böylesine bir çıkarsama yapılabilir mi? İşgücü piyasasında kadının konumuna bakmak, kadının erkeğe bağımlılık ilişkisini anlamak açısından, önemli olacaktır.

Türkiye’de kadın istihdamının genel özellikleri şunlardır: kadınların işgücüne katılımı düşük düzeyde gerçekleşmekte, göçle şehre gelen kadınlar istihdam dışında kalmakta, eğitim olanaklarından yeterince yararlanamadıkları için genel ücret düzeyinin düşük olduğu sektörlerde istihdam edilmekte, kırdan istihdam edilen kadınlar büyük ölçüde ücretsiz aile işçisi olarak, kentte kayıt dışı sektörde asgari ücretin altında ve evde düzensiz-sigortasız fason işlerde çalışmaktadır.

2007 yılında Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı %24,8, kadın istihdam oranı ise %22,2’dir. Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırıldığında bu oranın son derece düşük olduğu görülmektedir. 2007 yılında istihdama katılan kadınların %38’i, kırsal alanda ise % 77’si ücretsiz aile işçisi konumundadır. 2007 yılında istihdamda yer alan 100 kadından 64’ü herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmaksızın çalışmakta, bunlarında yüzde 59’unu ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Ücretli veya maaşlı çalışan kadınların yüzde 22’si, yevmiyeli olarak çalışan kadınların yüzde 94,5’i, işveren kadınların yüzde 29’u, kendi hesabına çalışan kadınların yüzde 92’si herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmaksızın çalışmaktadır (KSGM, 2009).

2008 yılında ise kadınların %34,4’ü ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ancak ücretsiz aile işçiliği kent ile kır arasında büyük farklılıklar barındırmaktadır. Tarımda çalışan kadınların %75’i ücretsiz aile işçisi iken, kentte istihdama katılanların sadece %0,05’i ücretsiz aile işçisidir.⁶ Kırsal istihdamın azalmasıyla birlikte kadın istihdamında ücretsiz aile işçiliğinin azalacağı öngörülebilir. Bu azalışın kendiliğinden kentsel alanlarda kadının işgücüne katılımını artıracaklarını ise beklememek gerekiyor. Türkiye’de hali hazırda yaşanan, kırdan kopan kadının kentte eve kapanması ya da üretimin dışına düşmesidir. Bunun gerisinde ataerkil şekillenişin ev dışında çalışmayı olumsuzlayan bakışı kadar, uygun iş bulma umudunun olmaması, bir başka deyişle Türkiye ekonomisinin yeterli düzeyde istihdam yaratmaması yer almaktadır⁷.

⁶ TÜİK Hane Halkı İş Gücü Anketindeki veriler kullanılarak bulunmuştur.

⁷ Türkiye’de 80’li yıllara kadar kentlerin özellikle İstanbul’un yeni gelen göçleri entegre edebildiği sonraki yıllarla birlikte kentin bu özelliğini yitirdiği belirtilmektedir (UNDP, Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi, 2003). Göçün biçim değiştirmiş olması seçime dayanmayan, hazırlığı yapılmayan zorunlu göç; inşaat sektörü, arazi rantı vb bir dizi neden ile yeni gelenlerin konut sorununun gecekondulaşma ile çözümlememesi iş olanaklarının sınırlılığı ile birleşince sonuç yoksulluk olmaktadır.

Kayıt dışı istihdamda kadınlar için önemli bir sorun alanını teşkil etmektedir. 2000 yılında kayıt dışı istihdam kırsal kesimlerde yüzde 73,8 (kadınlarda yüzde 91,4; erkeklerde yüzde 64), kentsel yerlerde yüzde 28,8 (kadınlarda yüzde 30; erkeklerde yüzde 28,5) iken, 2007 yılında kayıt dışı istihdam kırsalda yüzde 66,6 (kadınlarda yüzde 89,1; erkeklerde yüzde 55,3) ve kentsel yerlerde yüzde 33,4 (kadınlarda yüzde 36,6; erkeklerde yüzde 32,5)'dür (KSGM, 2009). 2008 Aralık verilerine göre ise, toplam kadın istihdamının yüzde 58'i kayıt dışı çalışmaktadır. Erkeklerde bu oran yüzde 38'dir (KEİG, 2009). Yine ev eksenli-fason çalışanların büyük bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır. Ev eksenli çalışma toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesi, a-tipik istihdam biçimlerinin yaygınlaşması anlamında da önemli bir sorundur. Özellikle eğitim düzeyi düşük olan kadınlar evde yaptıkları ya da dışarıda birkaç saat çalıştıkları işleri tercih etmektedir. Böylelikle ev ile aile hayatı uyumlaştırmaktadırlar. Ev eksenli çalışma ile kısmi saatli çalışma biçimleri kısa vadede gelir yoksulluğunu azaltsa da uzun vadede yoksulluğun kalıcılığını beraberinde getirebilir.

Türkiye'de kadınların istihdama katılım oranlarının bu denli düşük olması, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmanın yüksek oranda gerçekleşmesi kadınların aileye-erkeğe bağımlılığını artıran, yaşam seviyesini erkeğin elde ettiği gelire bağlayan bir durumu ortaya çıkarmaktadır. 2008 yılı verilerine göre tek başına yaşayıp yoksul olanların %75,7'sini kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2008). İnsani Yoksulluk İndeksinde okuma yazma, okullaşma, sağlık hizmetinden yararlanma vb. verilere bakıldığında, zaman içinde kadınların yaşam koşullarında iyileşme olduğu halde gelirlerinde aynı düzeyde iyileşmenin gerçekleşmediği görülmektedir. İyileşme ailenin gelirine bağlı olarak, erkeğe bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (UNDP, 2006).

İş gücüne katılmak, çalışıyor olmak "yoksul olmamak" anlamına gelmese de kadın yoksulluğunu anlamlandırmakta önemli bir göstergedir.

6. Yoksullukla Mücadelede Kadın (Geliştirilebilecek Politikalar)

Yoksul ailelerde çocuk bakımı, beslenmesi, çocukların giydirilmesi, yaşlı bakımı, elde edilen az gelirle temel ihtiyaçların karşılanması ve aileyi rahatlatacak sosyal yardımlara erişim çabaları çoğunlukla kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Sosyal yardımlara kadınlar erkeklere göre daha fazla başvurumaktadırlar (Bora, 2002; Buğra ve Keyder, Tarihsiz). Bunun gerisinde kadınların yoksul olduklarını itiraf etmelerinin daha kolay olması yer almaktadır. Kadınlar kültürel şekillenişten kaynaklı evin geçiminden sorumlu olmadıkları için geçinememeyi kişisel bir başarısızlık olarak algılamamaktadırlar. Diğer yandan ailenin geçiminden sorumlu olmasalar da yedirilmesinden sorumlu olduklarından daha fazla çaba sarf etmek zorundadırlar. Kadınlar yoksulluk nedeniyle ev işlerinin çok ağırlaşması, aileyi besleyememek nedeniyle ezilirken erkekler evi geçindiremedikleri için ezilmektedirler (Bora, 2002). Yoksul ailelerde kadın tüm zamanının ailenin ihtiyaçlarını karşılamak için seferber eder, bu çoğu zaman sosyal yardım sağlamak biçimine bürünürken bulunabildiği ve erkeğin rıza gösterdiği noktada geçici işlerde ev temizliği, bina temizliği biçiminde olabilmektedir.

Yapılan araştırmalar kadınların elde ettikleri gelirleri büyük ölçüde aile için, ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığını göstermektedir. Kadınların geliri sosyal yararı, erkeklerin elde ettiği gelirden daha fazla artırmaktadır. Brezilyada yapılan bir araştırma kadınların kontrol ettiği gelirin erkeklere oranla çocuklara 20 kat daha fazla yarar sağladığını göstermiştir. Benzer sonuçlar başka

ülkelerde, örneğin İrlanda da, ortaya konulmuştur.⁸ Araştırmalar Türkiye’de de kadının elde ettiği gelirin tamamına yakını ev ve çocukları için harcadığını göstermektedir (Kümbetoğlu, 1994). Bu nedenle kadınların elde ettikleri geliri artırmak ailenin yoksulluğunu azaltmak, çocukların daha iyi eğitim almasını, sağlık olanaklarından daha fazla yararlanmasını sağlamak anlamına gelmektedir.

Yoksulluk söz konusu olduğunda yaygın bir biçimde dile getirilen “dayanışmacı geniş aile bağları” savının sorgulanması gerektiği alan çalışmalarında gözlemlenmektedir (Buğra ve Keyder, 2003). Dayanışmacı aile bağlarının işlemez olmasının gerisinde yoksulluğun artık geçici bir durum olmaması, süreklilik arz etmesi ve doğal olarak aile dayanışmasının ya/ya da ailenin olanaklarının böylesi bir yardımlaşma için yeterli olmaması yer almaktadır. Yoksulluğa karşı aileyi öne çıkarmak, zayıflamış dayanışma ağlarına dayanmak yerine kurumsal düzeyde kamu kaynaklarını harekete geçirecek politikalar oluşturulmalıdır. Asgari gelir desteği uygulaması bunun bir yolu olarak gündeme getirilebilir.

Sosyal yardımların yoksulluğun sonuçlarını hafifletme anlamında önemli olduğu yapılan çalışmalarda ortaya çıkmaktadır. Ancak bu yardımların amacı, neye hizmet ettiği, sosyal politika araçları içindeki yeri konusunda karışıklıklar bulunmaktadır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı yetkilileri yardımların geçici olması, insanları tembelliğe alıştırmaması, balık tutmanın öğretilmesi vb argümanlarla yardımlara yükledikleri anlamı açığa vurmaktadırlar. Oysa uzun süreli işsizliğin yaygın olduğu, farklı nedenlerden kaynaklı çalışmanın olanaklı olmadığı, ekonominin istihdam yaratma kapasitesinin sınırlı olduğu bir ortamda yardımların sosyal politika içinde önemli bir yer tutacağı açıktır. Bağımlılığı artıran, seçme şansını elinden alan sürekliliği olmayan, koşulları belirsiz aynı yardımlar yerine hak temelli, süreklilik, düzenlilik ve nakdi olma özelliklerini içinde barındıracak bir biçimde yardım mekanizması yapılandırılmalıdır.

Sosyal yardımların önemli bir ayağını eğitim yardımları oluşturmaktadır. Kadın yoksulluğunu ağırlaştırıcı noktalardan biri çocuğu kadının sorumluluğunda olması, beslenmesinden, okula gönderilmesinden, giydirilmesinden kadınların sorumlu olmasıdır. Yoksul kadınlarla yapılan görüşmeler çocuğun beslenmesinin, okula gönderilmesinin kadın üzerinde yarattığı yükü çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Çocukların eğitim olanağından yaralanması için sadece kitapların değil tüm okul masraflarının ücretsiz olarak karşılanması, beslenmelerinin sağlanması için öğle yemeğinin ücretsiz olarak verilmesi gerçekleştirilmelidir. Böylelikle evde doğru dürüst beslenmeyen çocukların bu sorunları bir nebze çözülmüş olacaktır.⁹

⁸ http://www.cpa.ie/publications/povertybriefings/Briefing13_PovertyInIreland-2000Data_2002.pdf, Erişim Tarihi 2009

⁹ Dünya Bankası tarafından başlatılan ardından başarılı bulunduğu için SYDV tarafından devam ettirilen Sosyal Riski Azaltma projesi çerçevesinde yapılan şartlı nakit transferleri, çocuklarını okula gönderemeyen veya okuldan almak zorunda kalan aileleri ekonomik yönden desteklemektedir. Ancak bu ödemeler ailelerin çocukları okula göndermesi için verilmektedir. Çocukların aylık %80 devamsızlık sınırı aşmayacak şekilde düzenli olarak okula devam etmesi ödeme için yeterli olmaktadır. Ödemelerin çocukların eğitim harcamaları için kullanılıp-kullanılmadığını ölçmek son derece güçtür. Bu nedenle bu yardımlara ek olarak tüm eğitim masraflarının karşılanması, beslenmelerinin sağlanması hem annenin çocuk bakımından kaynaklı sorumluluklarını hafifletecektir hem de çocukların eğitim imkanlarından daha iyi yararlanmalarını sağlayacaktır

Kadın yoksulluğu ile m¼cadelenin ¼nemli bir ayağını da g¼¼lendirme ¼alıřmaları oluşturmalıdır. G¼¼lendirme kadının yapabilirliklerinin farkına varmasını, hayatı ¼zerine d¼ř¼nmesini ve m¼dahale etmesini beraberinde getirecektir.

Toplumsal eşitsizliklerin temelinde eşitsiz g¼¼ ilişkileri yer almaktadır. Yoksulluk elbette salt bir kadın sorunu değildir ancak kadınların daha yoksul olmasının ve etkilerini daha derinden hissetmesinin gerisinde hem toplumsal d¼zlemde hem de hane i¼inde kadınla erkek arasında var olan eşitsiz g¼¼ ilişkileri bulunmaktadır. Bundandır ki uygulanacak her politika bu g¼¼ ilişkilerini değiştirmek, eşitlemek ¼zerinden yapılandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Bora A. (2002), Olmayanın Nesini İdare Edeceksin: Yoksulluk, Kadınlar ve Hane, içinde Erdoğan N.(Der), Yoksulluk Halleri “Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, 2002, İstanbul
2. Bora A.(2007), “ Yoksulluk”, Birikim, Ankara
3. Bradshaw S. Ve Linneker B. (2003), “Challenging Women’s Poverty” <http://www.progressio.org.uk/sites/default/files/Challenging-womens-poverty.pdf>, Erişim Tarihi 2009
4. Buğra A. ve Keyder Ç. (2003), Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi, UNDP, 2003.
5. Buğra A. ve Keyder Ç. (2007), “Bugünün Türkiye’sinde Yoksulluk ve Sosyal Politika”, Yerel Yönetişim Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması”,
6. Buğra A.ve Keyder Ç. (Tarihsiz), “Sosyal Yardım Uygulamaları ve Topluma Yararlı Faaliyet Karşılığında Asgari Gelir Desteği Uygulaması”, <http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/socialassistancereports.pdf>, Erişim Tarihi 2009
7. Buvinic M. (1998), Women in Poverty: A New Global Underclass, [http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/12D2A22FAC60DA74C22579A6002D950A/\\$file/womeninpoverty.pdf](http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/12D2A22FAC60DA74C22579A6002D950A/$file/womeninpoverty.pdf)
8. Elder S. ve Smith D. (2004), Global Employment Trends for Women, ILO
9. Human Development Report Technical Notes, http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_EN_Technical_notes.pdf
10. İnsani Gelişme Raporu (2006), <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=720#humdev2>, Erişim Tarihi 2009
11. Kümbetoğlu B. (1994), “Kadın Çalışma ve Evde Üretim, içinde Dünyada ve Türkiye’de Sosyolojik Gelişmeler, Sosyoloji Derneği
12. Poverty Data A Supplement to World Development Indicators (2008), the World Bank
13. Sara S. Mclanahan ve Erin L. Kelly (1999), “Feminization of Poverty: Past and Present” içinde Chafetz S.J (Der), Handbook of the Social Gender, New york, kluwer academic publishing
14. Sen A. (2007), “Poverty, Evil and Crime”, <http://ebookbrowse.com/amartya-sen-poverty-evil-and-crime-pdf-d330419>, Erişim Tarihi 2009
15. The Human Poverty Index (HPI), <http://hdr.undp.org/en/statistics/indices/hpi/>, Erişim Tarihi 2009

16. TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi, 2008
17. Türkiye’de Kadının Durumu (2009), KSGM, Ankara
18. Türkiye’de Kadın Emegi ve İstihdamı Sorun Alanları ve Politika Önerileri (2009), KEİG Yayınları Dizisi: Rapor, İstanbul
19. Women and Poverty in Ireland (2000)
http://www.cpa.ie/publications/povertybriefings/Briefing13_PovertyInIreland-2000Data_2002.pdf, Erişim Tarihi 2009